

УДК 343.10

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.28>**М. Р. Мазур**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франкаorcid.org/0000-0001-9274-6261

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні все активніше відбувається впровадження концепції відмови від карального підходу, як реакції на кримінальне правопорушення, шляхом розширення можливостей застосування примирення між потерпілим та винною особою.

Відповідно до кращих світових та європейських практик, з 2019 року в нашій державі діє пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», який визначає порядок реалізації відновного правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників і реалізується на базі системи безоплатної правової допомоги.

Програма впроваджується відповідно до спільного наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» № 172/5/10 від 21 січня 2019 року.

Відновне правосуддя щодо неповнолітніх – це примирення неповнолітнього правопорушника з потерпілим та відновлення його соціальних зв'язків із суспільством. Таке примирення в однаковому обсязі спрямоване на забезпечення прав як потерпілої особи, так і неповнолітньої особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а також дає сторонам можливість ухвалити спільне рішення щодо залагодження конфлікту та усунення його наслідків.

Відповідно до вище вказаного нормативно-правового акту, реалізується відновне правосуддя щодо неповнолітніх через застосування процедури медіації.

Метою цієї статті є аналіз правового регулювання та практики реалізації відновного правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників сьогодні в Україні.

У статті розкрито поняття відновного правосуддя та медіації у кримінальному провадженні. Проаналізовано чинне законодавство, зокрема Закон України «Про медіацію», наказ «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення».

Особлива увага зосереджена на суб'єктному складі, умовам та порядку (етапам) застосування відновного правосуддя через Програму відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

У роботі автором наведені статистичні дані щодо застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, а також здійснено аналіз судової практики з цього питання.

Як підсумок, в статті констатовано важливість подальшого впровадження відновних практик та необхідність закріплення процедури медіації у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація у кримінальному провадженні, підозрюваний, потерпілий, кримінальне правопорушення, пробація.

Mazur M. R. RESTORATIVE JUSTICE CONCERNING MINORS: LEGAL REGULATION AND PRACTICE OF APPLICATION IN UKRAINE

There is a growing implementation of the concept of abandoning punitive approaches as a response to criminal offenses by expanding the possibilities of applying reconciliation between the victim and the guilty person in Ukraine nowadays.

According to the best global and European experience, since 2019, our state has been implementing a pilot project entitled "Restorative Justice Program for Minors Suspected of Committing Criminal Offenses", which defines the procedure for applying restorative justice for minor offenders and is implemented based on the system of free legal advice.

The program is implemented according to a joint order of the Ministry of Justice of Ukraine and the General Prosecutor's Office of Ukraine "On the implementation of the pilot project "Restoration Program for Minor Suspected of Committing Criminal Offenses" dated January 21, 2019, No. 172/5/10.

Restorative justice regarding minors involves reconciling the minor offender with the victim and restoring their social relationships with society. Such reconciliation is aimed at ensuring the rights of both the victim and the minor offender who committed the criminal offense, as well as allowing the parties to reach a joint decision on resolving the conflict and eliminating its consequences.

According to the above regulatory legal act, restorative justice for minors is implemented through the application of mediation procedures.

The article aims to analyze the legal regulation and practice of implementing restorative justice for minor offenders in Ukraine nowadays.

The article explores the concepts of restorative justice and mediation in criminal proceedings. The current legislation is analyzed, including the Law of Ukraine "On Mediation" and the order "On the Implementation of the Pilot Project "Restorative Program for Minor Suspected of Committing Criminal Offenses".

Special attention is paid to the composition of subjects, conditions, and procedures (stages) for implementing restorative justice through the Restorative Program for Minor Suspected of Committing Criminal Offenses.

The paper provides statistical data on the implementation of the Restorative Program for Minors Suspected of Committing Criminal Offenses, as well as an analysis of judicial practice on this matter.

In conclusion, the article emphasizes the importance of further implementation of restorative practices and the necessity of enshrining the mediation procedure in the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: restorative justice, mediation in criminal proceedings, suspect, victim, criminal offense, probation.

Постановка проблеми. Тривалий період розвитку у суспільстві панував традиційно каральний підхід до вирішення кримінального конфлікту (правопорушення). Він полягав у наступному: жодне кримінальне правопорушення не може залишитись безкарним; чим більший ступінь його суспільної небезпеки – тим суворіша має бути міра покарання; тільки кримінальне покарання здатне виправити злочинця і бути засобом попередження кримінальних правопорушень у майбутньому. Але як засвідчила законодавча та правозастосовча практики, такий підхід виявився досить неефективним.

Тому природно, як слушно зазначає професор В.Т. Нор, що людство шукало і знаходило у своєму історичному розвитку, крім каральних, ще й альтернативні способи вирішення кримінальних конфліктів, за основу яких брали знаходження компромісу між інтересами правопорушника, з одного боку, та потерпілого і громади чи держави, з іншого [1, с. 14].

Такі способи реакції на вчинені кримінальні правопорушення знайшли свою реалізацію у концепції «відновного правосуддя», яка охоплює різні легітимні способи врегулювання кримінальних деліктів на ґрунті примирення його сторін, в основу якого, як правило, покладено усвідомлення правопорушником своєї вини, готовність до загладження заподіяної шкоди, зокрема відшкодування потерпілому заподіяної майнової шкоди та (або) компенсації моральної шкоди чи усунення збитків іншим способом.

Згідно з Рекомендацією СМ/Рес (2018)8 Комітету Міністрів державам – членам щодо відновного правосуддя у кримінальних справах, прийнятою Комітетом Міністрів Ради Європи від 03 жовтня 2018 року, «відновне правосуддя означає будь-який процес, який дозволяє тим, кому була завдана шкода, та тим, хто несе відповідальність за таку шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку зі скоєнням правопорушення, за посередництва спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення інституту відновного правосуддя, його форм та особливостей привертало увагу чималої кількості дослідників, серед яких О. Дубовик, В. Землянська, Р. Коваль, Н. Крестовська, Ю. Микитин, Н. Нестор, В. Нор, Л. Романадзе, А. Туманянц, Н. Турман та інші. Водночас, впро-

довж останніх років були прийняті нові нормативно-правові акти у сфері відновного правосуддя, зокрема щодо неповнолітніх, і це, своєю чергою, підсилює інтерес до дослідження цих питань, особливо їх втілення у практичній площині.

Метою статті є аналіз правового регулювання та практики реалізації відновного правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією із найвідоміших і найбільш застосовуваних форм, інструментів відновного правосуддя є медіація у кримінальному провадженні [3].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про медіацію», медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [4].

Сфера дії Закону України «Про медіацію» поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Не зважаючи на це, медіація як окрема процедура, наразі не закріплена у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [5]. Проте вона впроваджується сьогодні в Україні щодо неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Це реалізовується відповідно до спільного наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» від 21 січня 2019 року № 172/5/10 [6]. Цим же наказом затверджено Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі – Програма відновлення для неповнолітніх).

Медіацією у кримінальних справах, згідно із зазначеним вище нормативно-правовим актом, є добровільна, позасудова процедура, під час якої неповнолітній, який є підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, та потерпілий за допомогою посередника намагаються врегулюва-

ти конфлікт шляхом укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

Основною метою Програми відновлення для неповнолітніх і відповідно, медіації у ній, є організація ефективної комунікації між неповнолітнім підозрюваним і потерпілим з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітнього правопорушника із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для його ресоціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням.

Не маючи на меті зупинитися на аналізі всіх положень Програми відновлення для неповнолітніх, вважаємо за необхідне виділити її ключові етапи із врахуванням наступних аспектів: умов проведення, суб'єктного складу, тривалості (часових меж) та результатів.

1. Застосування медіації можливе за наявності наступних умов: а) наявність потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; б) вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину; в) визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення; г) згода неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі відновлення для неповнолітніх.

Тут варто вказати, що в кожному випадку йдеться про наявність усіх чотирьох умов. У випадку відсутності будь-якої із них, участь у Програмі відновлення для неповнолітніх є неможливою.

2. У разі, якщо обставини кримінального провадження відповідають вище зазначеним умовам, після повідомлення про підозру, прокурор інформує неповнолітнього підозрюваного та потерпілого, їх законних представників про можливість участі у Програмі відновлення для неповнолітніх, роз'яснює особливості та правові наслідки такої участі. Хоч тут не йдеться про інших суб'єктів кримінального провадження, але слід пам'ятати, що вони мають або можуть бути (захисник підозрюваного, представник потерпілого, перекладач та ін.).

3. Якщо обидві сторони погоджуються на участь у Програмі відновлення для неповнолітніх, заповнюють заяви про участь, після цього прокурор передає їх та інформацію щодо правової кваліфікації кримінального правопорушення, дати закінчення досудового розслідування до Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правничої допомоги (далі – Регіональний центр).

4. Регіональний центр приймає рішення про застосування Програми відновлення для неповно-

літніх та доручає проведення медіації відповідному медіатору (посереднику) і організовує проведення зустрічі між сторонами та ним.

5. Медіатор (посередник) на зустрічі зі сторонами роз'яснює їм процедуру Програми відновлення для неповнолітніх, її наслідки, і проводить безпосередньо медіацію.

6. За результатами медіації може бути укладено угоду між сторонами про застосування Програми відновлення для неповнолітнього (іншими словами, угоду за результатами медіації) або ж сторони можуть відмовитися від її укладення (наприклад, у ситуації коли не дійшли згоди з певного питання, не відбулось примирення, тощо). Інформація про результати медіації разом з угодою (у випадку її укладення) передається прокурору.

7. Якщо медіація відбулася ще до закінчення строків досудового розслідування – прокурор долучає угоду до кримінального провадження; якщо ж вона завершилася вже після закінчення досудового розслідування – роз'яснює неповнолітньому та його представнику право надавати її самостійно у відповідному судовому засіданні.

Результати участі у Програмі відновлення для неповнолітніх враховуються під час прийняття рішення про наявність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до статей 45, 46 (у разі вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину), ст. 48 КК України або закриття кримінального провадження на підставі ч.4 ст. 56, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Тепер слід звернутися до практики втілення цих положень у життя. Розглянемо декілька судових рішень.

Так, в ухвалі Стрийського міськрайонного суду Львівської області № 456/4845/21 від 13 жовтня 2022 року вказано: « ... У ході досудового розслідування *неповнолітній ОСОБА_4, його законний представник ОСОБА_5 та потерпіла ОСОБА_10 взяли участь у Програмі відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину*. Згідно з Інформацією щодо результатів участі неповнолітнього у програмі відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину, *підозрюваний ОСОБА_4 її успішно пройшов, примирився з потерпілою та відшкодував їй завдані збитки в повному обсязі*, а тому суд вважає, що клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України неповнолітнього ОСОБА_4 є підставним та підлягає до задоволення» [7]. Як ми можемо побачити зі змісту цієї ухвали, у ній міститься вказівка про участь у Програмі відновлення для неповнолітніх, а також про її результат.

Схожі за змістом формулювання містяться в ухвалях Романівського районного суду Жито-

мирської області № 282/1706/21 від 26 жовтня 2022 року [8] та Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області № 348/2853/21 від 02 лютого 2022 року [9].

Більш повно хід та результати участі у Програмі відновлення для неповнолітніх викладені у наступних судових рішеннях. Так, в ухвалі Козелецького районного суду Чернігівської області № 734/2395/22 від 25 листопада 2022 року вказано: «... У ході досудового розслідування підозрюваний ОСОБА_6 взяв участь у Програмі відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, ... За результатами участі у програмі ОСОБА_6 цілком зрозумів неправомірність та негативні наслідки своїх протиправних дій, зробив відповідні висновки та успішно пройшов Програму, після вчинення правопорушення будь-яких протиправних дій не вчиняв. Учасники Програми надали згоду на звільнення неповнолітнього підозрюваного від кримінальної відповідальності. Протягом процедури медіації конфлікт, який виник унаслідок вищевказаної події між ОСОБА_6 та потерпілим ОСОБА_4, вичерпаний. Підозрюваний ОСОБА_6 попросив вибачення за скоєне у потерпілого. ОСОБА_4 претензій матеріального та морального характеру до ОСОБА_6 немає, заподіяні збитки йому відшкодовані. Підозрюваний запевнив, що в подальшому вчиняти протиправних дій не буде. Крім того, ОСОБА_6 з 01.09.2022 року зарахований до лав студентів ... ліцею Чернігівської області, внаслідок чого змінив умови своєї життєдіяльності, які позитивно й суттєво вплинули на нього. Також за місцем проживання та навчання неповнолітній підозрюваний характеризується позитивно, ...». Таким чином, судом встановлено наявність обставин для звільнення ОСОБА_6 від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки та закриття кримінального провадження [10]. В ухвалі суду, окрім зазначення загального позитивного результату для обох сторін – усвідомлення негативної поведінки, вибачення, примирення і відшкодування шкоди, є вказівка і на додатковий результат для підозрюваного – «зарахований до лав студентів ... ліцею Чернігівської області, ...». Саме це є однією із ключових ідей відновного правосуддя – отримати шанс на зміну умов життя, інтересів, оточення як можлива гарантія в майбутньому щодо невчинення знову кримінального правопорушення.

Ще одним прикладом є ухвала Конопотського міськрайонного суду Сумської області № 577/4013/23 від 31 серпня 2023 року [11]. У судовому рішенні встановлено наступне: «Під час досудового розслідування кримінального провадження неповнолітній підозрюваний ОСОБА_5, його законний представник ОСОБА_6,

а також неповнолітній потерпілий ОСОБА_7 та його законний представник ОСОБА_8 прийняли участь у «Програмі відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення...». Відповідно до Інформації щодо результатів участі неповнолітнього у Програмі відновлення для неповнолітніх, неповнолітній підозрюваний ОСОБА_5 щиро покався у вчиненому, шкодує, що вчинив злочин, примирився з потерпілим ОСОБА_7, змінив свою поведінку, коло друзів, а також з метою подолання агресії працював із психологом. На підставі цього, сторони дійшли згоди про можливе звільнення ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності».

Варте уваги й рішення Кобеляцького районного суду Полтавської області № 532/2262/22 від 21 лютого 2023 року про звільнення неповнолітнього підозрюваного ОСОБА_10 від кримінальної відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 289 КК України, на підставі ст. 48 КК України у зв'язку із зміною обстановки. Так, у своїй ухвалі суд вказав: «... Під час досудового розслідування неповнолітній ОСОБА_4 свою провину визнав, щиро покався, попросив вибачення в потерпілого, заподіяна шкода потерпілому ОСОБА_4 відшкодована в повній мірі. Також неповнолітній ОСОБА_4 прийняв участь у програмі «Про реалізацію пілотного проекту «Програма Відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Заходи ресоціалізації, передбачені угодою для неповнолітнього ОСОБА_4 виконані в повному обсязі. Неповнолітній ОСОБА_4 перестав бути суспільно небезпечним, повністю переосмислив свою життєву позицію, яка свідчить про те, що він не вчинятиме кримінально каранних діянь у майбутньому...» [12].

Ще одним прикладом судового рішення в якому міститься безпосередня вказівка на проходження заходів ресоціалізації неповнолітнім підозрюваним є ухвала Хорольського районного суду Полтавської області № 548/407/23 від 21 березня 2023 року [13].

Згідно із п. 10 Програми відновлення для неповнолітніх з метою визначення заходів для його ресоціалізації, а також отримання консультативної підтримки з питань їх обрання стосовно конкретного неповнолітнього Регіональний центр співпрацює з Державною установою «Центр пробації», іншими установами, організаціями, діяльність яких спрямована, зокрема, на розвиток особистості неповнолітніх, їх ресоціалізацію.

Так, зокрема, у жовтні 2022 року Координаційний центр з надання правової допомоги та Державна установа «Центр пробації» підписали спільний наказ про взаємодію у межах «Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюва-

ними у вчиненні кримінального правопорушення» [14]. Ключовою метою такої взаємодії є отримання інформаційної довідки органу пробації¹ щодо неповнолітнього для врахування її під час медіації та подальшого визначення потреби у ресоціалізації неповнолітньої особи.

Станом на грудень 2023 року понад 1,2 тис дітей, які потрапили у конфлікт із законом, мали можливість взяти участь у Програмі відновлення для неповнолітніх. За результатами її успішного проходження 307 неповнолітніх за клопотаннями прокурорів були звільнені судом від кримінальної відповідальності [15].

Впродовж лише 2023 року прокурорами у 83-х випадках по всій території України (окрім тимчасово окупованих територій) було передано до Регіональних центрів згоди потерпілих, неповнолітніх та їх законних представників для участі у Програмі відновлення для неповнолітніх. Всього укладено 55 угод за результатами участі у Програмі відновлення для неповнолітніх і ще у 10-ти випадках триває підготовка до медіації або процедура медіації².

Зрозуміло, що статистичні дані щодо участі у Програмі відновлення для неповнолітніх і кількості укладених угод за її результатами мають невисокий показник станом на сьогодні. На це є причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру (зокрема, недостатня поінформованість сторін, відсутність довіри до процедури тощо). Проте, вже сам факт її існування та реалізації є позитивним кроком у впровадженні і популяризації відновних практик щодо неповнолітніх у нашої державі.

Окрім того, з 01 червня 2023 року в низці областей України запроваджено пілотний Проект щодо

імплементції міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність [16]. Його метою є забезпечення при здійсненні досудового розслідування, судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, а також при виконанні покарань ефективної реалізації існуючих обов'язкових універсальних та європейських стандартів захисту та забезпечення прав дітей, виконання вимог міжнародного законодавства.

Одним із шляхів реалізації згаданого вище Проекту є продовження застосування відновного правосуддя до неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення із вжиттям заходів інтеграції, реінтеграції та соціальної адаптації (*передусім застосування Програми відновлення для неповнолітніх, медіації під час кримінального провадження з дотриманням принципів відновного правосуддя, ін.*).

Висновки. Сьогодні Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення є реальним прикладом реалізації відновного правосуддя щодо неповнолітнього підозрюваного в Україні через застосування процедури медіації. Проте її регулювання залишається на рівні підзаконного нормативно-правового акту, і безпосереднього закріплення у КПК України не має. Варто зазначити, що окремі положення Програми відновлення для неповнолітніх не приведені у відповідність до Закону України «Про медіацію», а також потребують удосконалення (як щодо суб'єктного складу, так і щодо самої процедури проведення загалом). Однак, не зважаючи на це, впровадження практик відновного правосуддя в Україні, зокрема щодо неповнолітніх осіб, є правильним та необхідним кроком, який відповідає вимогам сучасності та міжнародним і європейським стандартам у цій сфері.

Література

1. Переговори і медіація у кримінальному провадженні : навч. посібник / [І. В. Гловюк, А. В. Лапкін, М. Р. Мазур, В. Т. Нор, О. О. Торбас, А. Р. Туманянц, Т. А. Цувіна]; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Василя Нора, канд. юрид. наук, доц. Марти Мазур. – Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 328 с.
2. Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <http://surl.li/qdhvm>
3. Дмитренко А.А., Мазур М.Р. Особливості медіації у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО, Випуск 67, 2021. С. 273–277.
4. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI.

¹ Інформаційна довідка органу пробації включає: загальну інформацію про неповнолітнього; соціально-психологічну характеристику неповнолітнього (його психологічний портрет, особисті якості та поведінку, соціально-побутові умови проживання та виховання, стан здоров'я, освіту, навчання, схильність до вживання алкогольних та наркотичних речовин, стосунки у сім'ї, суспільстві, дозвілля та відпочинок, ставлення до вчиненого ним кримінального правопорушення, інші важливі відомості); інформацію про криміногенні потреби неповнолітнього; рекомендації щодо можливих додаткових засобів ресоціалізації та розвитку особистості неповнолітнього; рекомендації про проведення роз'яснювальної (профілактичної) роботи із законним представником неповнолітнього або особою, яка його замінює, спрямованої на ресоціалізацію та розвиток особистості неповнолітнього (за потреби), ін.

² Незважаючи на умови воєнного стану, пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» впроваджувався на базі системи надання безоплатної правничої допомоги в усіх регіонах країни, окрім тимчасово окупованих територій. Проте наразі спостерігається рекордно низька кількість справ з відновного правосуддя для неповнолітніх (вагомою причиною є зміна кваліфікації окремих злочинів під час воєнного стану).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20200101>

6. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21 січня 2019 року № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

7. Ухвала Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 13 жовтня 2022 року, судова справа № 456/4845/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106731618>

8. Ухвала Романівського районного суду Житомирської області від 26 жовтня 2022 року, судова справа № 282/1706/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106956605>

9. Ухвала Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 02 лютого 2022 року, судова справа № 348/2853/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102974797>

10. Ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 25 листопада 2022 року, судова справа № 734/2395/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107524372>

11. Ухвала Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 31 серпня 2023 року, судова справа № 577/4013/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113282583>

12. Ухвала Кобеляцького районного суду Полтавської області від 21 лютого 2023 року, судова справа № 532/2262/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109225214>

13. Ухвала Хорольського районного суду Полтавської області від 21 березня 2023 року, судова справа № 548/407/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109705425>

14. Порядок взаємодії регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги та Державної установи «Центр пробації» від 31 жовтня 2022 року № 25/723. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/nakaz-25-723-kcz-probaczija-1.pdf>

15. Міжнародні стандарти та успіхи – як Офіс Генпрокурора змінює правосуддя для дітей. *Засідання Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх*, 13 грудня 2023 року. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodni-standarti-ta-uspixi-yak-ofis-genprokurora-zminyuje-pravosuddya-dlya-ditei>

16. Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: спільний Наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України № 150/445/2077/5/187 від 01 червня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#n56>